

УДК 792.5 + 792.2 :929

**Кохан Л.**

*Харківський національний університет мистецтв  
ім. І. П. Котляревського*

## ПЕРШИЙ МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНИЙ ГУРТОК У КИЄВІ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ М. СТАРИЦЬКОГО ТА М. ЛИСЕНКА (1871–1882)

**Кохан Л. Перший музично-драматичний гурток у Києві під керівництвом М. Старицького та М. Лисенка (1871–1882).** У статті висвітлено спільну діяльність М. Старицького та М. Лисенка зі створення аматорських музично-драматичних вистав. Визначено, що завдяки орієнтації на музичну творчість М. Лисенка та режисерську діяльність М. Старицького в аматорському гуртку під їх керівництвом виразно музично-драматичне спрямування і переважання в репертуарі жанрів музичного театру – музичної драми, музичної комедії, оперети. Доведено, що вистави першого музично-драматичного гуртка, очолюваного М. Старицьким та М. Лисенком, були провісниками справжнього професійного українського театру. Вже у цей період М. Старицький виявляє себе як талановитий драматург, лібретист, режисер музичної вистави, блискучий організатор і керівник театрального процесу, а М. Лисенко – як талановитий композитор, піаніст та диригент.

**Ключові слова:** музично-драматичний гурток, репертуар, музичний театр, жанри музичного театру, М. Старицький, драматург, режисер, антрепренер, М. Лисенко, композитор, піаніст, диригент.

**Кохан Л. Первый музыкально-драматический кружок в Киеве под руководством М. Старицкого и Н. Лысенко (1871–1882).** В статье освещена совместная деятельность М. Старицкого и Н. Лысенко по созданию любительских музыкально-драматических спектаклей. Выявлено, что благодаря ориентации на музыкальное творчество Н. Лысенко и режиссерскую деятельность М. Старицкого в любительском кружке под их руководством отчетливо проявляется музыкально-драматическое направление и преобладание в репертуаре жанров музыкального театра – музыкальной драмы, музыкальной комедии, оперетты. Обосновано, что спектакли первого музыкально-драматического кружка, возглавляемого М. Старицким и Н. Лысенко, были предвестниками настоящего профессионального украинского театра. Уже в этот период М. Старицкий проявляет себя как талантливый драматург, либреттист, режиссер

музыкального спектакля, блестящий организатор, руководитель театрального процесса, а Н. Лысенко – как талантливый композитор, пианист и дирижер.

**Ключевые слова:** музыкально-драматический кружок, репертуар, музыкальный театр, жанры музыкального театра, М. Старицкий, драматург, режиссер, антрепренер, Н. Лысенко, композитор, пианист, дирижер.

**Kokhan L. The first musical and drama club in Kyiv under the leadership of M. Staritsky and M. Lysenko (1871-1882).** The article analyzes the joint activity of M. Staritsky and M. Lysenko on the creation of amateur musical and dramatic performances and it is determined that due to the orientation towards M. L. Lysenko's musical work and M. Staritsky's directorial work in the amateur club, their musical and dramatic direction clearly manifests itself under their guidance and the predominance in the repertoire of the genres of the musical theater – musical drama, musical comedy, operetta. In addition, it was discovered that due to the lack of the Ukrainian repertoire, M. Staritsky started to write original pieces or interpreted existing dramatic works, compulsory components of which are the musical elements – both folk and author's (operetta "Chernomortsy", vaudeville "With a sausage and a glass, then the quarrel will end").

The article clarifies that the operetta "Christmas Night" which was the summit of the joint work of M. Lysenko and M. Staritsky's amateur period, was almost immediately transformed into a full-scale opera. The preparation of the performance "Christmas Night" was given broad public attention, not only the participants of the performance came to the rehearsal, but also venerable scholars, historians, ethnographers, who made comments to the authors about particular texts, household details and sound of musical pieces. "Lysenko's choir performs such a fundamental school, technique and discipline that it cannot be considered an amateur choir. With such a choir it cannot be scary to set up any opera", – the conductor of the Kiev Opera I. K. Altani stated after the production of "Christmas Night".

The article proves that the performances of the first musical and drama club under the leadership of M. Staritsky and M. Lysenko were the forerunners of a real professional Ukrainian theater. Exactly during this period M. Staritsky manifests himself as a talented playwright, a librettist, a musical performer, a brilliant organizer and director of the theatrical process, and M. Lysenko – as a talented composer, pianist and conductor.

**Key words:** musical and drama club, repertoire, musical theater, musical theater genres, M. Staritsky, playwright, director, entrepreneur, M. Lysenko, composer, pianist, conductor.

**Постановка проблеми.** Культурне відродження в Україні актуалізувало проблеми вивчення генези різних видів національного мистецтва, зокрема театрального та музичного. Звичайно рушіями

культурно-мистецьких процесів виступали видатні особистості. Чільне місце в становленні українського театру та в піднесенні його на найвищий рівень театрального мистецтва належить М. Старицькому та М. Лисенку. Схожість поглядів на шляхи розвитку національного театру та плідна співпраця з М. Лисенком протягом досліджуваного періоду зумовили музичну спрямованість майже всієї драматургічної і сценічної творчості М. Старицького в майбутньому.

**Аналіз актуальних досліджень.** Хоча вивчення творчості М. Старицького було започатковане ще в кінці XIX ст. і продовжувалось у XX ст., проте науковці оцінювали переважно його літературний доробок, у тому числі в жанрі драматургії. Щодо театральної (режисерської та антрепренерської) діяльності М. Старицького, то її глибоке, всебічне, неупереджене дослідження почалося лише в останні десятиліття. Різні його аспекти висвітлювали театрознавці П. Кравчук [8], А. Лягущенко [10], Р. Пилипчук [12], Ю. Станішевський [15] та музикознавці Л. Архимович [1], О. Гранат [2], М. Загайкевич [3], О. Ізваріна [4; 5], О. Шреєр-Ткаченко [20], О. Шубравська [21].

**Мета статті** – аналіз спільної діяльності М. Старицького та М. Лисенка зі створення музично-драматичних вистав в аматорському гуртку в Києві й вивчення впливу плідної співпраці з М. Лисенком протягом досліджуваного періоду (1871–1882 рр.) на спрямування майже всієї драматургічної та сценічної творчості М. Старицького в майбутньому, що, у свою чергу, стало одним із чинників формування жанрово-стильових особливостей українського театру.

**Виклад основного матеріалу.** Після закінчення університету М. Лисенко та М. Старицький не залишили спільної творчої діяльності, розпочатої ще в студентські роки. Тож коли вони знову опинилися в Києві, то стали ініціаторами об'єднання київських аматорів театрального мистецтва вже поза межами університету: від 1871 р. почав діяти домашній театр, вистави якого відбувалися в помешканні великих шанувальниць театру і музики сестер Марії та Софії Ліндфорс. Наступного 1872 р. на його основі було організовано перший музично-драматичний гурток міста Києва, що розгорнув широку виконавську діяльність. До складу гуртка входили такі діячі української культури, як П. Чубинський, М. Драгоманов, Л. Марковський, Д. Багалій, О. Русов. Прем'єрними спектаклями цього гуртка були одноактна п'єса

російського драматурга П. Ободовського «Боярское слово, или Ярославская кружевница» та оперета «Чорноморці». Вистава відбулася у 5 грудня 1872 р. у великій залі приватного помешкання сестер Ліндфорс – Марії Федорівни і Софії Федорівни (пізніше – Русової), що містилося на вулиці Фундуклеївській (тепер – Б. Хмельницького) навпроти міського театру.

Оперету «Чорноморці» М. Старицький переробив із «малоросійської опери» Я. Кухаренка «Чорноморський побит на Кубані». М. Лисенко написав музику, що була пройнята народнопісними мотивами. Усю режисерську працю з аматорами здійснював М. Старицький. Для того, аби забезпечити постановку такого музично-драматичного жанру, як оперета – йдеться про «Чорноморці» – режисерові потрібні були виконавці, які б мали не лише акторські здібності, а й володіли майстерністю співаків, як сольних, так і хорових. Тож «... скоро у великій залі панночок Ліндфорс залунали молоді, веселі голоси. ... Скільки молодого завзяття, веселощів вибухало на сих репетиціях, коли шановний режисер М. П. Старицький, покручуючи вуса, навчав так щиро кожного якнайкраще виконати свою чи велику, чи маленьку роль, аби усе суцільне враження було забезпечено» [14, с. 150].

Щодо російської п'єси «Боярское слово», то вона складалася з нечисленної кількості дійових осіб, і там не було хору. Тож п'єса П. Ободовського не викликала такої зацікавленості, як «Чорноморці». Їхній успіх був таким великим і беззаперечним, що стимулював ініціаторів постановки «закласти постійний артистичний гурток, утворити технічну комісію для найкращого улаштування вистав», і виставляти вони планували переважно україномовні п'єси. Однак український репертуар на той час був надзвичайно обмежений. Л. Ф. Стеценко зазначає, що на початок 1870-х років «... українська драматургія, за даними відомого бібліографа М. Комарова, вже мала 132 п'єси. Проте тільки деякі з них («Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник», «Сватання на Гончарівці» «Шельменко-денщик», «Назар Стодоля», «Запорожець за Дунаєм») належали до справді мистецьких творів і складали нечисленний тоді «золотий фонд» української драматургії. Решта п'єс не витримувала жодної критики і не привертала уваги антрепренерів. Навіть такі, як «Сава Чалий» і «Переяславська

ніч» М. Костомарова, «Чорноморский побит на Кубані» Я. Кухаренка і «Чари» К. Тополі, що підносилися над десятками інших драм і комедій, не були поставлені в жодному театрі через свою сценічну недосконалість» [18, с. 329–330]. Оскільки обмежений український репертуар заганяв театралів у «глухий кут», М. Старицький узявся до драматургічної творчості. Він добре розумів, що лише словесних засобів недостатньо для того, аби достовірно відтворити весь колорит українського життя, тому він активно вводить до своїх творів музичні елементи, як фольклорні, так і авторські. Завдяки орієнтації на музичну творчість М. Лисенка та режисерську діяльність М. Старицького в аматорському гуртку під їх керівництвом виразно виявляється музично-драматичне спрямування і переважання у репертуарі жанрів музичного театру – музичної драми, музичної комедії, оперети, опери, водевілю. Так, перший із оригінальних творів М. П. Старицького – написаний 1872 р. широковідомий водевіль на одну дію «Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка», був дозволений до вистави цензурою у квітні 1873 р. Того ж таки року водевіль був поставлений на домашній сцені в будинку Ліндфорсів у Києві аматорським гуртком під керівництвом автора.

В основу сюжету п'єси «Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка» М. Старицький поклав анекдотичний, але дуже характерний конфлікт між двома українськими панками, взятий, як зазначено у виданні 1890 року, «зі старої події». Художня сила цього водевілю, звичайно, не в сюжетній основі, а в цілій, хоч і невеликій системі колоритних образів; крім того, вдале використання українського пісенного та розмовного фольклору надає реалістичному творові цікавого, дотепного характеру.

Великий успіх вистав та популярність гуртка спонукають М. Лисенка та М. Старицького до створення повномасштабного полотна. Вершиною спільної творчості цих майстрів у досліджуваний період (1871–1882) стала оперета «Різдвяна ніч», написана на основі оповідання М. Гоголя «Ночь перед Рождеством». Як згадує С. Русова, «...в талановитих руках Старицького усяка праця горіла, і за дуже короткий час лібрето було виготовлено, але не так скоро могла посуватися творча робота Лисенка. ...Ціле літо пішло на се, і восени розпочали знов розучувати «Різдвяну ніч». ...до режисерства на

допомогу Старицькому запрохано було Павла Платоновича Чубинського. З двома режисерами, звісно, добра вистава була забезпечена, але скільки виникало тут конфліктів, гумористичних подій між обома режисерами і артистами: один вимагає, щоб Оксана в нестямі, побачивши Вакулу, стояла на скрині – і покорно весела завше Ольга Олександрівна [Лисенко] легенько скакала на стіл, що мав бути замість скрині; другий режисер, навпаки, вважав це неможливими ефектами і ховав красуню в гущу хористів; один додавав Солосі занадто грівуазности, другий давав їй якусь поважну витриманість. Але усі ці конфлікти, суперечки не впливали на загальний захоплений настрій, а лише додавали жвавості...» [14, с. 151]. Більше того, підготовці вистави «Різдвяна ніч» надавалося широкої громадської уваги: на репетиції приходили не лише учасники вистави, а й поважні вчені, історики, етнографи, які робили авторам зауваження щодо окремих текстів, побутових деталей і звучання музичних номерів.

Прем'єра оперети «Різдвяна ніч», що відбулася 15 лютого 1873 р. (і повторена 17 лютого 1873 р.) на домашній сцені сестер Ліндфорс, стала видатним явищем в українському літературно-мистецькому житті. Оскільки помістити усіх охочих ознайомитись з цією, за висловом очевидців, «грандіозною», виставою у приватному помешканні не було просто фізичної можливості, то у М. Старицького та О. Русова виникла ідея показати «Різдвяну ніч» на великій сцені міського театру. Драматург вирішив удосконалити двоактну оперету: він розширив її текст у п'ятиактну музичну комедію, увівши в неї окремих актів з персонажем Пацюком. Один із учасників постановки, виконавець ролі першого парубка Орест Іванович Левицький (визначний знавець української історії й побуту) у листі до своєї нареченої С. Яценко від 29 грудня 1873 р. після однієї з репетицій писав: «Був я сьогодні в театрі. У нас, бач, тепер аж голова у кожного ходором ходить, бо всі ми по шию влізли в іскуство, або, як у нас кажуть, – “заласся”. Пробі із шкури лізем, щоб поставити на велику сцену наше чадо – “Різдвяну ніч”. Тепер що “Різдвяну ніч” переробили протів торішнього; зробили з неї настоящу велику оперу у чотирьох діях, додали до неї таку музику, що справді, як ми себе розважаємо, що такої музики ще й зроду на світі не було. Той же Лисенко написав

таку музику у цім кусочкові, яку справді не можна рівнодушно слухати» [18, с. 330].

Показ «Різдвяної ночі» на сцені Київського міського театру відбувся у першій половині січня 1874 р. Подія не залишилася поза увагою тодішньої київської преси, яка характеризувала виставу як таку, що йшла в етнографічно-достовірному оформленні, а в постановці виконували ролі аматори, з якими над музично-вокальними епізодами довго й наполегливо працював сам М. Лисенко. Режисура М. Старицького відзначалася рисами професіоналізму.

О. І. Левицький у листі до С. Яценко від 23 лютого 1874 р. писав про прем'єру музичної комедії «Різдвяна ніч»: «Пройшла вона, наша голубка новорожденна, так удачно і щасливо, як гадати було трудно. Цілих 4 представлений було, і всі вони мали громадний успіх. Зроду не видано, щоб коли публіка київська приходила в таке одушевлення, як тоді. За три-чотири дні до спектакля не можна було ні за які гроші достати білета в великому театрі... А що робилось в театральній залі во врем'я спектаклів, то й розказати не можна. Бувало таке, що публіка чисто сходила з ума, приходила в такий екстаз, що ламала стулья в театрі, заставляючи повторяти яке-небудь місце...» [9, с. 331]. Як згадували очевидці «Різдвяної ночі», вистава вражала мальовничістю, злагодженим виконавським ансамблем, життєвою правдивістю побутово-етнографічних деталей та всього декоративного оформлення. Аби досягти етнографічної достовірності, із багатой колекції збирача української старовини В. Тарновського було використано «запорозьке вбрання, зброю, сідло, килими, посуд і все, що потрібне було, щоб прибрати хату Пацюка» [7, с. 191].

Життєво-мистецького колориту виставі надавали мальовничі масові народні сцени. З погляду акторського виконання «Різдвяна ніч» була поставлена бездоганно, хоч виконавцями були аматори (окрім С. Габеля), однак усі вони – дуже талановиті й освічені люди, квіт української інтелігенції: Чуб – Василь Новицький, Оксана – Ольга Лисенко, Вакула – Олександр Русов, Одарка – Надія Булах, дяк – Антон Матвеев. Загальні симпатії глядачів завойовувала Ольга Лисенко (перша дружина М. Лисенка) у ролі красуні Оксани: «Здавалося, що власне таку полтавську дівчину-“чарівниченьку” уявляв собі Гоголь, малюючи постать Оксани в “Ночи перед

Рожеством”: надзвичайна краса, чарівний погляд карих очей, зальотний усміх, знадливість усього поведіння химерної вродливиці! Власне такою вродливицею була Ольга Олександрівна, така принада була в кожному її рухові! Здавалося, що за таку Оксану сердешний Вакула дійсно міг “і чортові душу віддати!”» – згадувала О. Пчілка [13, с. 90].

Важливу роль у створенні загального враження від вистави відігравав хор. З хористами ретельно і наполегливо працював М. Лисенко. Хоча учасниками хору були переважно студенти і семінаристи і хор був численний – налічував понад 50 осіб, проте він був прекрасно зіспіваний і демонстрував дуже високий виконавський рівень. «Лисенків хор виявляє таку солідну школу, техніку й дисципліну, що його не можна вже вважати за аматорський хор. З таким хором не страшно виставити хоч яку оперу», – стверджував після постановки “Різдвяної ночі” диригент Київської опери І. К. Альтані» [7, с. 224]. Як зазначає М. Загайкевич, «провідна роль і високий рівень хору в одній з перших українських музичних постановок – явище знаменне. Це було вагоме утвердження особливостей національної оперної школи, і її прагнення зобразити народні маси, тяжіння до розгорнутих і дійових хорових сцен» [6, с. 312]. Загальна тональність звучання «Різдвяної ночі» відповідала тонкому гоголівському сміхові та мала гумористичне забарвлення. Автори постановки щасливо уникали фарсу і буфонадного натуралізму. М. Старицький у спогадах про М. Лисенка писав, що музична комедія «...“Різдвяна ніч” пройшла блискуче, чи краще сказати, сприйнята була публікою з неймовірним ентузіазмом...» [17, с. 53].

Про цей період спільної діяльності М. Старицького і М. Лисенка залишила свідчення і С. Тобілевич – друга дружина Івана Карповича Тобілевича (І. Карпенка-Карого): «...То був щасливий час їхньої спільної діяльності – 1872 рік, про який мені розповідала О. П. Косач (тобто Олена Пчілка). <...> Саме в цей час Старицький утворив у Києві драматичний аматорський гурток. Від Михайла Петровича я чула, що, дійсно, аматорський гурток зазнав такої слави, що всі учасники його і керівництво вирішили працювати далі і перетворити його на справжню трупу». А свідок тих подій Олена Пчілка підкреслювала, що перша постановка «Різдвяної ночі» на великій



оперній сцені – се було справді велике свято. Згодом, 1882 року, подивившись прем'єру вже опери «Різдвяна ніч» у Харкові, куди вони їздили з авторами М. Лисенком і М. Старицьким, вона напише: «Оперні артисти не “провалили” опери... “Не провалили”... Але в мене все ворушиться в думці той спогад: яка була прекрасна Оксана (дружина Лисенка О. Коннор-Лисенко), які чудові були інші виконавці в “Різдвяній ночі”, коли вона йшла тоді в Києві, ще оперетою...» [19, с. 35].

Наведемо ще одне принципово важливе для нашого дослідження свідчення Л. Кобилянського: «Спектаклі “Різдвяної ночі” викликали в Києві велику сенсацію ... українське свідоме громадянство і українська молодіж святкували велике свято, бо розуміли, що в історії культурного відродження української нації сталася подія великої ваги й великого значення – народилася національна українська опера!» [7, с. 194].

Успіх «Різдвяної ночі» сприяв продовженню драматургічної діяльності М. Старицького. 1875 року вдруге він перероблює для сцени своїх «Чорноморців» (за п'єсою Я. Кухаренка), які виставляють у Біржовому залі. Він розширює свої творчі масштаби і пише велику драму під назвою «Не так склалося, як жадалося», яка була надрукована під назвою «Не судилося».

Але весь процес розвитку українського театру і, зокрема, діяльність аматорського драматичного гуртка пригальмовується 1876 р., коли на підставі Емського указу було заборонено будь-які вистави або концертні виступи українською мовою. Що ж стосується «драматичного гуртка у Ліндфорсів», то він припинив свою діяльність ще раніше – 1874 року, коли дирекція міського театру в Києві змушена була відмовити українським аматорам у подальших виступах на сцені. До того ж з'явилася об'єктивна причина: Микола Віталійович Лисенко з дружиною Ольгою Олександрівною подався до Санкт-Петербурга для продовження навчання у консерваторії (1874–1876).

Усупереч несприятливим обставинам М. Старицький продовжує писати, зокрема: «завершує два нові драматичні твори, притому обидва за прозою М. Гоголя – лібрето до опер М. Лисенка «Тарас Бульба» (1880) і «Утоплена» (1880)» [11, с. 204], закінчує працю над оригінальною драмою на тему кохання панича з селянською дівчиною «Не судилось» (1881), про яку вже говорилось вище, та разом з М.

Лисенком за творами М. Гоголя створює оперету «Сорочинський ярмарок» (1883). Щоправда сценічна реалізація цих опер була здійснена не відразу, оскільки лібретист М. Старицький працював значно швидше, ніж композитор М. Лисенко. «Утоплена» вперше була показана 26 жовтня 1884 р. в Харкові українською професійною трупю під керівництвом М. Старицького; а робота над музикою до опери «Тарас Бульба» була завершена лише 1890 р.

Згадуючи про цей період (від 1876 до 1881 рр.), Людмила Старицька-Черняхівська відзначила: «...прилюдних вистав неможливо було організувати, тож створили вистави для тісного кола глядачів. Однією з таких вистав була вистава “Гамлет” В. Шекспіра українською мовою, в перекладі батька. Було це в 1878 році. Відбулася вистава вперше в помешканні М. В. Лисенка, вдруге в будинку О. Я. Кониського. Виставляли не всю трагедію, а тільки три сцени – сцену Гамлета з матір’ю, сцену божевілья Офелії, відому сцену Полонія з Лаертом і Офелією і монолог “Жити чи не жити?”. Я добре пам’ятаю ту виставу – вона на мене справила велике враження» [16, с. 69]. Олена Пчілка назвала постановку «Гамлета» В. Шекспіра в українськiм перекладі М. Старицького «видатним явищем артистичного життя подружжя Лисенків» й уточнила, що «...музику до співів Офелії та ще до кількох номерів тієї трагедії написав М. Лисенко. Музика та, особливо до співів Офелії, була дуже гарна, поетична» [13, с. 95].

**Висновки.** Незважаючи на короткочасне існування, перший музично-драматичний гурток під керівництвом М. Старицького та М. Лисенка відіграв значну роль у становленні національного театру. Він викликав пошвавлення інтересу до українських вистав, сприяв піднесенню акторської, вокальної, режисерської та диригентської майстерності на найвищий рівень світового театрального мистецтва і став провісником появи українського професійного театру. Вже у цьому гуртку М. Старицький яскраво заявляє про себе як драматург, лібретист, режисер музичної драматургії, блискучий організатор і керівник театрального процесу, а М. Лисенко – як талановитий композитор, піаніст і диригент. Результати дослідження діяльності аматорського гуртка під керівництвом М. Старицького та М. Лисенка (у період 1871–1882 рр.) дають підстави стверджувати, що завдяки

природній музичній обдарованості та творчій співпраці з М. Лисенком М. Старицький у своїй подальшій драматургічній і сценічній творчості орієнтується переважно на музичний репертуар, закладаючи тим самим підвалини музично-драматичного напрямку в українському театрі.

**Перспектива подальшого розвитку теми.** Подальші дослідження в межах обраної теми мають значні дослідницькі перспективи. Так, важливим вбачається вивчення спільної діяльності М. Старицького та М. Лисенка над сценічною реалізацією оперних творів у першому українському професійному театрі (1883–1885) та в музично-драматичному театрі під керівництвом М. Старицького (1885–1891).

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Архимович Л. Українська класична опера: історичний нарис / Л. Архимович. – К. : Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1956. – 319 с.
2. Гранат О. Б. Витоки українського музично-драматичного театру / О. Б. Гранат // *Культура і сучасність: альманах* / Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтва. – К., 2009. – № 1. – С. 90–94.
3. Загайкевич М. П. Українська музична культура / М. П. Загайкевич // *Історія української культури*. – К. : Наук. думка, 2005. – Кн. 2. – Т. 4. – С. 207–284.
4. Изваріна О. М. Українське оперне мистецтво в історії національної художньої культури другої половини XIX – першої третини XX століття : монографія / Олена Миколаївна Изваріна. – К. : НАКККиМ, 2011. – 236 с.
5. Изваріна О. М. Інсценування оперних творів українських композиторів першої чверті XX ст. / О. М. Изваріна // *Вісник Держ. академії керівних кадрів культури і мистецтв: щоквартальний наук. журнал*. – 2012. – № 2. – С. 360–366.
6. *Історія української музики* : в 6 т. – Т. 2 // Т. П. Булат, О. С. Олійник, А. К. Терещенко. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 223–321.
7. Кобилянський Л. Спомини про М. В. Лисенка (з приводу перших роковин смерті батька української музики) / Люцій Кобилянський // *Микола Лисенко у спогадах сучасників*. – К. : Муз. Україна, 2003. – Т. 1. – С. 185–224.
8. Кравчук П. Михайло Старицький – режисер / Петро Кравчук // *Наук. вісник: зб. наук. праць* / Київ. нац. ун-т театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого. – К., 2012. – С. 195–216.
9. Лист О. І. Левицького до С. Яценко // *Микола Лисенко у спогадах сучасників* : у 2 т. – К. : Муз. Україна, 2003. – Т. 1. – С. 330–331.
10. Лягушенко А. Михайло Старицький – видатний організатор театральної справи / Андрій Лягушенко // *Науковий вісник* / Київ. нац. ун-т театру, кіно і

телебачення. – Київ, 2012. – Вип. 10. – С. 217–225.

11. Новіков А. Українська драматургія й театр: від найдавніших часів до початку ХХ ст. : монографія / Анатолій Новіков. – Харків : Сага, 2011. – 408 с.

12. Пилипчук Р. Я. Театр в Україні / Р. Пилипчук // Історія української культури : у 5 т. – Київ, 2001. – Т. 3. – С. 1006–1028.

13. Пчілка О. Микола Лисенко: життя і праця (спогади і думки) / Олена Пчілка // Микола Лисенко у спогадах сучасників : у 2 т. – Київ, 2003. – Т. 1. – С. 90–95.

14. Русова С. Спомини про перший театральний гурток у Києві / Софія Русова // Микола Лисенко у спогадах сучасників : у 2 т. – К. : Муз. Україна, 2003. – Т. 1. – С. 150–151.

15. Станішевський Ю. О. Режисура в сучасному українському музичному театрі / Ю. О. Станішевський. – К. : Наук. думка, 1982. – 305 с.

16. Старицька-Черняхівська Л. М. Двадцять п'ять років українського театру (Спогади та думки) / Людмила Старицька-Черняхівська // Старицька-Черняхівська Л. Вибрані твори. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари. – Київ : Наук. думка, 2000. – С. 630–740.

17. Старицький М. До біографії М. В. Лисенка / Михайло Старицький // М. В. Лисенко у спогадах сучасників [упоряд. О. Лисенко, ред. та коментарі Р. Пилипчука]. – К. : Музична Україна, 1968. – 153 с.

18. Стеценко Л. Ф. Драматургія М. П. Старицького / Л. Ф. Стеценко // Історія української літератури : у 8 т. [ред. колегія: В. С. Буряк, О. Є. Засенко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1969. – Т. 4. – Кн. 2. – С. 327–359.

19. Тобілевич С. Мої стежки і зустрічі / Софія Тобілевич. – К. : Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1957. – 476 с.

20. Шреєр-Ткаченко О. Історія української дожовтневої музики [заг. ред. О. Шреєр-Ткаченко]. – К. : Муз. Україна, 1969. – 588 с.

21. Шубравська О. Ідейно-естетичні функції пісні в п'єсах М. П. Старицького / О. В. Шубравська // Нар. творчість та етнографія. – 1990. – № 6. – С. 55–62.

## REFERENSEC

1. Arkhymovych L. Ukrainka klasychna opera: istorychnyi narys / L. Arkhymovych. – K. : Derzh. vyd-vo obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoi literatury, 1956. – 319 s.

2. Hranat O. B. Vytoky ukrainskoho muzychno-dramatychnoho teatru / O. B. Hranat // Kultura i suchasnist: almanakh / Derzh. akad. ker. kadriv kultury i mystetstva. – K., 2009. – № 1. – S. 90–94.

3. Zahaikevych M. P. Ukrainka muzychna kultura / M. P. Zahaikevych // Istoriiia ukrainskoi kultury. – K. : Nauk. dumka, 2005. – Kn. 2. – T. 4. – S. 207–284.

4. Izvarina O. M. Ukrainske operne mystetstvo v istorii natsionalnoi khudozhnoi kultury druhoi polovyny KhIKh – pershoi tretyny KhKh stolittia : monohrafiia / Olena Mykolaivna Izvarina. – K. : NAKKKiM, 2011. – 236 s.

5. Izvarina O. M. Instsenuvannia opernykh tvoriv ukrainskykh kompozytoriv pershoi chverti KhKh st. / O. M. Izvarina // Visnyk Derzh. akademii kerivnykh

- kadriv kultury i mystetstv: shchokvartalnyi nauk. zhurnal. – 2012. – № 2. – S. 360–366.
6. Istoriiia ukrainskoi muzyky : v 6 t. – T. 2 // T. P. Bulat, O. S. Oliinyk, A. K. Tereshchenko. – K. : Naukova dumka, 1989. – S. 223–321.
7. Kobylianskyi L. Spomyny pro M. V. Lysenka (z pryvodu pershykh rokovyn smerty batka ukrainskoi muzyky) / Liutsii Kobylianskyi // Mykola Lysenko u spohadakh suchasnykiv. – K. : Muz. Ukraina, 2003. – T. 1. – S. 185–224.
8. Kravchuk P. Mykhailo Starytskyi – rezhyser / Petro Kravchuk // Nauk. visnyk: zb. nauk. prats / Kyiv. nats. un-t teatru, kino i telebachennia im. I. K. Karpenka-Karoho. – K., 2012. – S. 195–216.
9. Lyst O. I. Levytskoho do S. Yatsenko // Mykola Lysenko u spohadakh suchasnykiv : u 2 t. – K. : Muz. Ukraina, 2003. – T. 1. – S. 330–331.
10. Liahushchenko A. Mykhailo Starytskyi – vydatnyi orhanizator teatralnoi spravy / Andrii Liahushchenko // Naukovyi visnyk / Kyiv. nats. un-t teatru, kino i telebachennia. – Kyiv, 2012. – Vyp. 10. – S. 217–225.
11. Novikov A. Ukrainska dramaturhiia y teatr: vid naidavnishykh chasiv do pochatku KhKh st. : monohrafiia / Anatolii Novikov. – Kharkiv : Saha, 2011. – 408 s.
12. Pylypchuk R. Ya. Teatr v Ukraini / R. Pylypchuk // Istoriiia ukrainskoi kultury : u 5 t. – Kyiv, 2001. – T. 3. – S. 1006–1028.
13. Pchilka O. Mykola Lysenko: zhyttia i pratsia (spohady i dumky) / Olena Pchilka // Mykola Lysenko u spohadakh suchasnykiv : u 2 t. – Kyiv, 2003. – T. 1. – S. 90–95.
14. Rusova S. Spomyny pro pershyi teatralnyi hurtok u Kyievi / Sofiiia Rusova // Mykola Lysenko u spohadakh suchasnykiv : u 2 t. – K. : Muz. Ukraina, 2003. – T. 1. – S. 150–151.
15. Stanishevskiy Yu. O. Rezhytura v suchasnomu ukrainskomu muzychnomu teatri / Yu. O. Stanishevskiy. – K. : Nauk. dumka, 1982. – 305 s.
16. Starytska-Cherniakhivska L. M. Dvadtsiat piat rokiv ukrainskoho teatru (Spohady ta dumky) / Liudmyla Starytska-Cherniakhivska // Starytska-Cherniakhivska L. Vybrani tvory. Dramatychni tvory. Proza. Poeziia. Memuary. – Kyiv : Nauk. dumka, 2000. – S. 630–740.
17. Starytskyi M. Do biohrafii M. V. Lysenka / Mykhailo Starytskyi // M. V. Lysenko u spohadakh suchasnykiv [uporiad. O. Lysenko, red. ta komentari R. Pylypchuka]. – K. : Muzychna Ukraina, 1968. – 153 s.
18. Stetsenko L. F. Dramaturhiia M. P. Starytskoho / L. F. Stetsenko // Istoriiia ukrainskoi literatury : u 8 t. [red. kolehiia: V. S. Buriak, O. Ye. Zasenka ta in.]. – K. : Nauk. dumka, 1969. – T. 4. – Kn. 2. – S. 327–359.
19. Tobilevych S. Moi stezhky i zustrichi / Sofiiia Tobilevych. – K. : Derzh. vyd-vo obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoi literatury URSR, 1957. – 476 s.
20. Shreier-Tkachenko O. Istoriiia ukrainskoi dozhovtnevoi muzyky [zah. red. O. Shreier-Tkachenko]. – K. : Muz. Ukraina, 1969. – 588 s.
21. Shubravska O. Ideino-estetychni funktsii pisni v piesakh M. P. Starytskoho / O. V. Shubravska // Nar. tvorchist ta etnohrafii. – 1990. – № 6. – S. 55–62.